

Research Institute of
Hawzah and University

Studeis of Religion, Spiritualiti & Management

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

Original Article

Explaining the Concept of the "Tayyeb" Organization and Modeling the Cycle of "Tayyebat" Extracted from the Holy Quran

Hossein Afkhami Rouhani¹ | Farzaneh Yazdi²
Somayeh Mardani³

1. Assistant Professor, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author).

afkhami@um.ac.ir

2. M.A. in Quran and Hadith, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

farzaneh.yazdi94@gmail.com

3. PhD Candidate in Management, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

s.mardani4030@gmail.com

Received: 2024/07/19; Accepted: 2024/10/04

Extended Abstract

Introduction: The evolution of the history of management shows the main element of paradigm change in the theories of organization and management as the type of attitude and view of human beings. In other words, human beings are the main pillar of the organization and the key philosophy of the emergence of various theories in the field of organization, which should be given special attention. Despite this emphasis, according to the opinion of the experts, in the current organization, with titles such as job development, team work, industrial democracy and independence of responsibility, man is disrespected in a beautiful appearance, and his/her humanity is sacrificed to pay attention to the goals of the organization, which is to gain more benefits for investors. In other words, after years of researchers' efforts, an organization worthy of human dignity has not yet been created, and modern management, although it has solved many problems in its way to development and helped to make businesses more efficient, has forced millions of people into servitude in quasi-feudal and dictatorial organizations, and there is little evidence that has made them even more ethical. This research hypothesizes that modern management seeks the answer within the existing paradigms to solve this problem, paradigms that have often been formed in the framework of humanistic thought. Therefore, to realize the true concept of human transcendence, it seeks to decipher the complex layers of this mixed network by using a source connected to the divine and free from worldly impurities, to achieve an organizational concept that recognizes the central position of human beings in the social system and draws a model for achieving his transcendence.

Method: The semantics of this study about the concept of *Tayyeb* in the Qur'an has been done using the methodologies of linguistics and the semantic methodology of Toshihiko Izutsu, a Japanese scholar and linguist. He believes that the

Original Article

concepts in the Qur'an are in the form of an orderly system and form a complex and extremely orderly whole, which can be understood correctly by discovering their semantic network (Izutsu, 1999). To achieve this goal, the set of steps taken in this research is as follows.

Step 1: Understanding the studies carried out

Step 2: Semantics of "Tayyeb" by Izutsu Method

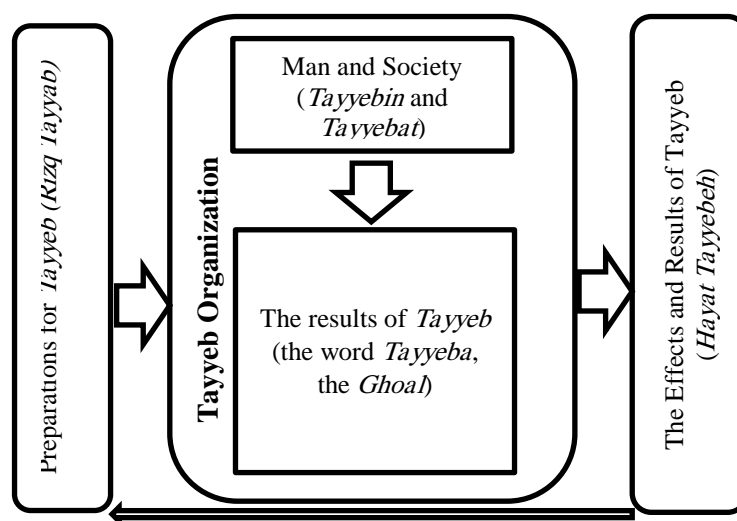
Step 3: Classification of vocabulary and explanation of related phrases

Step 4: Summing up and explain the concept of the Tayyeb Organization and its place in the Tayyebat cycle

Results

The conceptual analysis of the cycle of *Tayyebat*, which is shown based on a careful study of the semantic network of the concept of *Tayyeb* in the Holy Qur'an, states that the center of *Tayyeb* is the nature of the believer and the concept of *Tayyeb* coincides with his natural structure and his afterlife. In other words, the reform of the individual and society depends on creating the conditions for accepting and receiving the good in the context of the occurrence of human life, work, thought, and social relations. Accepting this issue and considering that the organization is considered the bedrock of human work and social life, the *Tayyeb* Organization must go through a process to achieve its goal of becoming a *Tayyeb* Organization. Thus, *Tayyeb* Organization is an organization that must provide a suitable platform for its growth and prosperity in the first stage. When the context of the organization becomes either "*Balad*" *Tayyeb*, or in other words, the same people, the rules, and organizational processes are harmonized with the principles and frameworks of *Tayyeb*, they expand the ground for receiving good sustenance for themselves. In other words, divine sustenance has a continuous rainfall, and the *Tayyeb* organization, or the same as *Balad Tayyeb*, provides the ground for effective and more effective reception.

In the next stage, the human being who is in the *Tayyeb* organization, who has *Tayyeb*'s beliefs and thoughts, has manifestations that include the "*Kalameh*" and "*Ghoul*" of both *Tayyeb*. The making of "*Kalameh*" and "*Ghoul*" in the organization leads to the creation of a "good life" in the organization. "*Hayat-e Tayyebeh*" is the creation of an environment for the life of an organization in which there is no evil. The establishment of *Tayyeb* in different stages of the organization happens by the grace and providence of God, and divine sustenance provides the ground for the organization to become good in different stages. The *Tayyeb* organization is a dynamic organization that expands the field of receiving divine sustenance every time it receives the effects and results of the good life.

Figure 1: Conceptual model of the quality cycle according to the role of the organization

Research Institute of
Hawzah and University

Studeis of Religion, Spiritualiti & Management

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

Original Article

Conclusion: In the world, life, and charity are bestowed upon all creatures in the form of divine sustenance. The organization, as a living entity, can receive this divine provision. Man and society, which are at the center of this model, are also directly affected by the way of exploiting divine sustenance. According to this model, man, as the receiver of divine sustenance, has thoughts and manifestations that lead to his actions and determine the quality of his life. The good thoughts and manifestations of human beings and the occurrence of these actions in the context of good organization will be an aspect of the good life in society. Of course, *Hayat-e-Tayyebeh* has a wide range of dimensions that its organizational part is considered in this model. Being a good context means that the *Tayyeb* organization, as one of the main platforms of human existence, must be able to respond to issues related to the growth and perfection of human beings and their attainment of a good life and create an organization in their dignity. Therefore, the ultimate goal of *Tayyeb* Organization is to facilitate the process of human growth and perfection and provide a suitable platform for the actualization of his talents and abilities, and other issues in *Tayyeb* organization are considered intermediate goals. Therefore, in addition to the divine attitude towards human beings and paying attention to their growth and excellence in its activities and products, *Tayyeb* organization is also aware and committed to the principles of excellence of management and constantly seeks to improve the conditions and achieve its intermediate goals.

Keywords: Islamic Management, Tayyeb, Cycle of Tayyebat, Tayyeb Organization, Hayat-E Tayyebeh, Human Excellence.

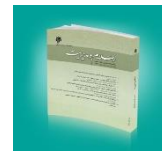
Cite this article: Hossein Afkhami Rouhani & Farzaneh Yazdi & Somayeh Mardani. (2024), "Explaining the Concept of the "Tayyeb" Organization and Modeling the Cycle of "Tayyebat" Extracted from the Holy Quran", *Studeis of Religion, Spiritualiti & Management*, 11(21): 1-16.

Research Institute of
Hawzah and University

مطالعات دین، معنویت، مدیریت

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

تبیین مفهوم سازمان طیب و مدل‌سازی چرخه طیبات مستخرج از مفاهیم قرآن کریم

حسین افخمی روحانی^۱ | فرزانه یزدی^۲
سمیه مردانی^۳

۱. استادیار گروه مدیریت اسلامی پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول).

afkhami@um.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه فردوسی مشهد.

farzaneh.yazdi94@gmail.com

۳. دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه فردوسی مشهد.

s.mardani4030@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۳

چکیده گسترده

مقدمه: سیر تطور تاریخ مدیریت عنصر اصلی تغییر پارادایم‌ها در نظریات سازمان و مدیریت را نوع نگرش و نگاه به انسان نشان می‌دهد. به بیان دیگر انسان رکن اصلی سازمان و فلسفه کلیدی ظهور نظریات متعدد در عرصه سازمان است که باید بطور خاص مورد توجه قرار گیرد. به رغم این تأکید، مطابق نظر صاحب‌نظران، انسان در سازمان فعلی با عناوینی نظیر توسعه شغل، کار تیمی، دموکراسی صنعتی و استقلال مسئولیت، در پوشش و ظاهری زیبا مورد بی‌حرمتی قرار می‌گیرد و انسانیت او قربانی توجه به اهداف سازمان می‌شود که همان کسب منافع بیشتر برای سرمایه‌گذاران است. به بیان دیگر پس از سالها تلاش پژوهشگران، هنوز سازمانی در خور و شأن انسان ایجاد نشده است و مدیریت امروزی و نوین اگر چه در مسیر توسعه خود مشکلات فراوانی را حل کرده و به کارآمدسازی کسب و کارها کمک کرده ولی میلیون‌ها نفر را در سازمان‌های شبه فئودال و دیکتاتورمآب به بندگی واداشته و شواهد اندکی وجود دارد که آنها را اخلاقی‌تر هم کرده باشد.

مفروض این پژوهش این است که مدیریت نوین برای حل این مسئله پاسخ را درون پارادایم‌های موجود جستجو می‌کند. پارادایم‌هایی که اغلب در چارچوب اندیشه‌ای اومانستی شکل گرفته است. بنابراین با حرکتی نوآورانه درصدد است که به منظور تحقق مفهوم حقیقی تعالی انسان، با استفاده از منبعی متصل به عرش الهی و عاری از مشوبات دنیایی، لایه‌های پیچیده این شبکه مختلط را رمزگشایی کند تا به مفهوم سازمانی دست یابد که جایگاه محوری انسان در نظام اجتماع را به رسمیت بشناسد و مدلی را برای رسیدن به تعالی وی ترسیم کند.

روش: معناشناسی این پژوهش در رابطه با مفهوم طیب در قرآن با استفاده از روش‌شناسی‌های علم زبان‌شناسی و روش‌شناسی معناشناسانه توشیهیکو ایزوتسو دانشمند زبان‌شناس ژاپنی انجام شده است. او بر این باور است که مفاهیم موجود در قرآن در قالب یک نظام به‌صورت منظم هستند و یک کل پیچیده و فوق‌العاده منظم را تشکیل می‌دهند که با کشف شبکه معنایی آن‌ها می‌توان درکی صحیح از مفهوم را به‌دست آورد. برای تحقق این منظور مجموعه گام‌های انجام شده در این پژوهش به شرح ذیل است.

گام اول: شناخت مطالعات انجام شده

گام دوم: معناشناسی «طیب» به روش ایزوتسو

گام سوم: طبقه‌بندی واژگان و تبیین عبارات مرتبط

Research Institute of
Hawzah and University

مطالعات دین، معنویت، مدیریت

Journal homepage: <https://rsm.rihu.ac.ir/>

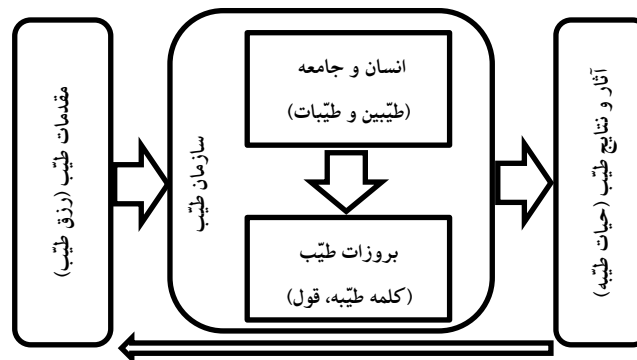

نوع مقاله: پژوهشی

گام چهارم: جمع‌بندی و بیان مفهوم سازمان طیب و جایگاه آن در چرخه طیبیات

نتایج: تحلیل مفهومی چرخه طیبیات که بر اساس بررسی دقیق شبکه معنایی مفهوم طیب در قرآن کریم نشان داده شده است بیان می‌کند که محور طیب فطرت انسان مؤمن است و مفهوم طیب بر ساختار فطری و حیات اخروی وی منطبق است. به عبارت دیگر اصلاح فرد و جامعه، در گروی ایجاد شرایط پذیرش و دریافت طیب در بستر وقوع زندگی، کار، فکر و روابط اجتماعی انسان است. با پذیرش این موضوع و با توجه به آن که سازمان بستر کار و زندگی اجتماعی انسان محسوب می‌شود، سازمان طیب باید برای نیل به مقصود خود، فرآیندی را طی کند تا به سازمان طیب تبدیل شود. بدین ترتیب سازمان طیب، سازمانی است که در مرحله اول باید بستر مناسب برای رشد و شکوفایی خود را فراهم کند. هنگامی که بستر سازمان یا همان «بلد» طیب شد و یا به بیان دیگر همان افراد، قوانین و فرآیندهای سازمانی با اصول و چهارچوب‌های طیب هماهنگ شدند، زمینه دریافت رزق طیب را برای خود گسترش می‌دهند. به بیان دیگر رزق الهی بارش مداوم دارد و سازمان طیب یا همان بلد طیب زمینه دریافت مؤثر و بیشتر را فراهم می‌آورد.

در مرحله بعد انسان مستقر در سازمان طیب که دارای باور و اندیشه‌های طیب است بروزاتی دارد که بروزات آن شامل «کلمه» و «قول» هر دو طیب هستند. طیب‌سازی «کلمه» و «قول» در سازمان منجر به ایجاد «حیات طیب» در سازمان می‌شود. حیات طیب ایجاد فضایی برای زندگی سازمانی است که در آن هیچ‌گونه خباثتی وجود ندارد. استقرار طیب در مراحل مختلف سازمان به لطف و عنایت الهی اتفاق می‌افتد و رزق الهی سبب فراهم‌سازی زمینه برای طیب شدن سازمان در مراحل مختلف است. پر واضح است که سازمان طیب سازمانی است پویا که در هر بار دریافت آثار و نتایج حیات طیب زمینه دریافت رزق الهی را گسترش می‌دهد.

شکل ۱: مدل مفهومی چرخه طیبیات با توجه به نقش سازمان

بحث و نتیجه‌گیری: در عالم خلقت، حیات و جامع خیرات در قالب رزق الهی بر تمامی موجودات افزوده می‌شود. سازمان به عنوان یک موجودیت زنده قابلیت دریافت این رزق الهی را دارد. انسان و جامعه نیز که در کانون این مدل قرار دارد به طور مستقیم متأثر از نحوه بهره‌برداری از رزق الهی است. بر اساس این مدل، انسان به عنوان دریافت‌کننده و تصرف‌کننده رزق الهی، افکار و بروزاتی دارد که منجر به عمل او می‌شود و کیفیت حیات او را رقم می‌زند. افکار و بروزات طیب انسان و وقوع این اعمال در بستر سازمان طیب وجهی از حیات طیب در جامعه خواهد بود. البته حیات طیب ابعاد گسترده‌ای دارد که بخش سازمانی آن در این مدل مد نظر است. طیب بودن بستر یعنی سازمان طیب به عنوان یکی از بسترهای عمده حضور انسان باید بتواند به مسائل مرتبط با رشد و کمال انسان و دستیابی او به حیات طیب پاسخ دهد و سازمانی در شأن او ایجاد کند. بنابراین هدف غایی سازمان طیب تسهیل فرآیند رشد و کمال انسان و فراهم آوردن بستر مناسب جهت به فعلیت رسیدن استعدادها و توانایی‌های اوست و سایر موضوعات در سازمان طیب هدف میانی محسوب می‌شود. از این رو سازمان طیب علاوه بر نگرش الهی به انسان و توجه به رشد و تعالی او در فعالیت‌ها و تولیدات خود، نسبت به اصول تعالی‌بخش مدیریتی نیز متوجه و پایبند بوده و پیوسته در صدد بهبود شرایط و نیل به اهداف میانی خود نیز می‌باشد.

واژگان کلیدی: مدیریت اسلامی، طیب، چرخه طیبیات، سازمان طیب، حیات طیب، تعالی انسان.

استناد: حسین افخمی روحانی، فرزانه یزدی، سمیه مردانی (۱۴۰۳)، «تبیین مفهوم سازمان طیب و مدل‌سازی چرخه طیبیات مستخرج از مفاهیم قرآن کریم»، *مجله مطالعات دین، معنویت و مدیریت*، ۱۱(۲۱): ۱-۱۶.

۱. مقدمه

از آغاز قرن بیستم، تفکر و اندیشه مدیریت به‌طور چشم‌گیری تغییر کرده است؛ ولی آن‌گونه که فریدمن^۱ (۲۰۰۷) می‌نویسد: بنیان‌ها و زیرساخت‌های سازمان‌ها و کسب‌وکار در قرن ۲۱ به‌گونه‌ای تغییر یافته که جهان، به جهان مسطح و بدون مرز تبدیل شده است. به همین دلیل، تغییری بنیادین در روش‌ها، مدل‌های تفکر و رفتار، هنجارها و استانداردها، در ارتباطات و هدایت کسب‌وکارها، در ارزش‌ها و حتی معنای فعالیت در زندگی ایجاد خواهد شد. این درحالی است که امروزه فعالیت مدیریتی از فضای واقعی به فضای مجازی تغییر یافته و بستر دیجیتالی ایجاد شده مبنای ارزشی مدیریت را دگرگون کرده است.

به نقل از کازین^۲، همیل^۳ (۲۰۰۰) با تأکید بر رمزگشایی از ژن مدیریت، دنینگ^۴ (۲۰۱۰) با طرح موضوع مدیریت افراطی، نوبل و استالی^۵ (۲۰۱۰) با طرح مدیریت مبتنی بر آزادی، مکی و سیسودیا^۶ (۲۰۱۴) با تأکید بر مدیریت آگاهانه، آپلو^۷ (۲۰۱۱)، اسوالد و مولر^۸ (۲۰۱۷) با طرح مسئله چابکی سازمانی از جمله پژوهشگرانی هستند که بر ضرورت این دگرگونی و جابه‌جایی پارادایم تأکید می‌کنند. می‌کنند. طالب^۹ (۲۰۱۲) نیز معتقد است که «اگر پیچیدگی زندگی اجتماعی امروز ادراک نشود و نقش خود را در جابه‌جایی پارادایم واضح واضح نکنیم، بعید است بتوانیم در این محیط پویا به حیات خود ادامه دهیم و مهم‌تر اینکه در این شرایط مؤثر هم باشیم» (کازین، ۲۰۲۱).

۲. بیان مسئله

سیر تطور تاریخ مدیریت عنصر اصلی تغییر پارادایم‌ها در نظریات سازمان و مدیریت را نوع نگرش و نگاه به انسان نشان می‌دهد. به‌دیگرسخن، انسان رکن اصلی سازمان و فلسفه کلیدی ظهور نظریات متعدد در عرصه سازمان است که باید به‌طور خاص مورد توجه قرار گیرد (الوانی، ۱۳۷۰ و شارما،^{۱۰} ۲۰۱۳). با وجود این تأکید، مطابق نظر صاحب‌نظران،^{۱۱} انسان در سازمان فعلی با عناوینی مانند توسعه شغل، کار تیمی، دموکراسی صنعتی و استقلال مسئولیت، در پوشش و ظاهری زیبا مورد بی‌حرمتی قرار می‌گیرد (شارون،^{۱۲} ۲۰۰۷) و انسانیت او قربانی توجه به اهداف سازمان می‌شود که همان کسب منافع بیشتر برای سرمایه‌گذاران است.

به‌دیگرسخن، پس از سال‌ها تلاش پژوهشگران، هنوز سازمانی در خور و شأن انسان ایجاد نشده است و مدیریت امروزی و نوین اگرچه در مسیر توسعه خود مشکلات فراوانی را حل کرده و به کارآمدسازی کسب‌وکارها کمک کرده، ولی میلیون‌ها نفر را در سازمان‌های شبه فئودال و دیکتاتورمآب به بندگی واداشته و شواهد اندکی وجود دارد که آنها را اخلاقی‌تر هم کرده باشد (همل و برین، ۱۳۸۷ و برنر، ۱۳۹۰). مفروض این پژوهش آن است که مدیریت نوین برای حل این مسئله پاسخ را درون پارادایم‌های موجود جستجو می‌کند. پارادایم‌هایی که اغلب در چارچوب اندیشه‌ای اومانستی شکل گرفته است. بنابراین، با حرکتی نوآورانه درصدد است که به‌منظور تحقق مفهوم حقیقی تعالی انسان، با استفاده از منبعی متصل به عرش الهی و عاری از مشوبات دنیایی، لایه‌های پیچیده این شبکه مختلط را رمزگشایی کند تا به مفهوم سازمانی دست یابد که جایگاه محوری انسان در نظام اجتماع را به رسمیت بشناسد و مدلی را برای رسیدن به تعالی وی ترسیم کند.

به‌بیان‌دیگر، پیش‌فرض این پژوهش آن است که وحی می‌تواند اشتباهات موجود در تصورات و ادراک انسان و همچنین، حرکت تاریخی وی در حوزه سازمان و مدیریت را رفع کند و تصویری دقیق‌تر و نزدیک به واقعیت و با سرعت و راحتی بیشتر را ترسیم نماید. توقع این است

1. Friedman

2. Kuzin

3. Hamel

4. Denning

5. Nobles, & Staley

6. Mackey & Sisodia

7. Apello

8. Oswald, & Müller

9. Taleb

10. sharma

11. Freidman, 1977; Gemmill, 1977; Khan, 1981; Rosow, 1979; Ryan, 1977; Schumacer, 1979

12. Sharon

که این ترسیم جدید بتواند تغییرات لازم در سازمان را رقم بزند و خواست بشری را محقق کند. در واقع، سؤال این پژوهش آن است که مدل مفهومی سازمان به‌عنوان بستر و محملی برای حضور اجتماعی افراد چه ابعاد و اضلاعی دارد تا انسان در آن متعالی شود و به‌واسطه این تعالی، سازمان نیز به نحو مطلوب به اهداف خود دست یابد؟

۳. ادبیات تحقیق

به تعبیر قرآن کریم زمین بستری است که زندگی، مرگ و حشر انسان در آن اتفاق می‌افتد و اگر انسان در آن فساد نکند و آن را به سرزمین خبیث مبدل نسازد، سرزمینی طیب است که قابلیت دریافت رحمت الهی و ثمردهی دارد و بستری مناسب برای رشد و تعالی انسان خواهد بود. بنابراین، حفظ پاکی و طهارت در همه بسترهای زندگی انسان، لازمه سعادت و پیشرفت است و برای تحقق غرض اصلی خلقت، که همان تعالی و کمال اوست، لازم است هر جایی که انسان برحسب نیاز، یا به‌ضرورت در آن استقرار می‌یابد، طیب باشد؛ زیرا شکوفایی انسان، صرفاً در گرو استفاده صحیح و بهره‌برداری از امکاناتی است که به‌واسطه رحمت خداوند متعال در اختیار وی قرار گرفته است. در قرآن کریم طیبین و طیبیات همان انسان‌هایی هستند که در فرآیند طیب قرار می‌گیرند (اخوت و چیت‌چیان، ۱۳۹۴).

به‌دیگرسخن، محور طیب فطرت انسان است و مفهوم طیب بر ساختار فطری و حیات آخروی وی منطبق است؛ از این‌رو دریافت طیب در تمامی مراحل بلوغ و مراتب رشد برای انسان ضروری است و با هر دریافتی، سطح بالاتری از طیب جهت رشد و شکوفایی برای او رونمایی می‌شود. از سوی دیگر، با توجه به مفاهیم قرآن کریم، خداوند متعال هر چه خلق می‌کند در اصل، خود طیب است و خبثت امری عرضی است؛ بنابراین زمین، که محل هبوط و زندگی انسان است، طیب است. آیات متعدد قرآن^۱ بیان می‌کند که خداوند متعال ارض (زمین) را خلق کرد و انسان را در آن سکونت داد و سپس به‌واسطه رحمت خود وسایل معیشت و رزق انسان را در زمین فراهم آورد و او را به استفاده از ارزاق طیب امر فرمود. با پذیرش این موضوع و با توجه به آنکه سازمان بستر کار و زندگی اجتماعی انسان محسوب می‌شود، وجود سازمان طیب امری ضروری است که تحقق آن احتمالاً سازمانی در شأن انسان را محقق می‌کند.

این پژوهش با بررسی دقیق شبکه معنایی مفهوم طیب در قرآن کریم و بازنشاسی مفهوم سازمان طیب و ویژگی‌های آن، به شرایط تحقق حیات طیبه از طریق زندگی سازمانی پرداخته و نقش محیط و بستر مناسب یعنی محیط اشتغال یا همان سازمان در فراهم کردن بستری برای نیل به حیات طیبه، به‌عنوان عاملی مهم و کلیدی را بررسی می‌کند.

۴. معناشناسی واژه «طیب»

«طیب» هم‌وزن «فَعَّل» است. لغویان ریشه این لغت را «طَابَ الشَّيْءُ يَطِيبُ طَيْبًا» می‌دانند (خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، ج ۷، ص ۴۶۱؛ راغب خلیل اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۲۸-۵۲۷؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۵۶۱). دامنه معانی واژه «طیب» بسیار وسیع است. طبق مطالعات صورت گرفته در کتب لغت، چندین معنا برای این واژه مذکور شناسایی شد. معانی این لغت را می‌توان در معنای پاک و پاکیزه (خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، ج ۷، ص ۴۶۱؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۲۷-۵۲۸؛ طریحی، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص ۱۱۲)، لذت‌بخش (فیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۳۸۲؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۲۷؛ طریحی، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص ۱۱۲؛ قرشی، ۱۳۷۱، ج ۴، ص ۲۵۸)، حلال (فیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۳۸۲؛ خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، ج ۷، ص ۴۶۱؛ طریحی، ۱۳۷۵ش، ج ۲، ص ۱۱۲)، نیکوترین و بهترین (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۵۶۴؛ فیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۲، ص ۳۸۲)، دل‌چسب و طبع‌پسند (مصطفوی، ۱۳۶۸ش، ج ۷، ص ۱۵۱؛ قرشی، ۱۳۷۱، ج ۵، ص ۲۵۸-۲۵۷) دسته‌بندی کرد.

دقت نظر در کاربردهای این کلمه و مشتقات آن در آیات، احادیث، اشعار و... این نتیجه را می‌دهد که معنای «طیب»، همسو با موصوف خود تفاوت می‌یابد و درباره هر چیزی که به کار می‌رود، به مقتضای آن، معناشناسی می‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۷، ص ۱۵۱). بنابراین

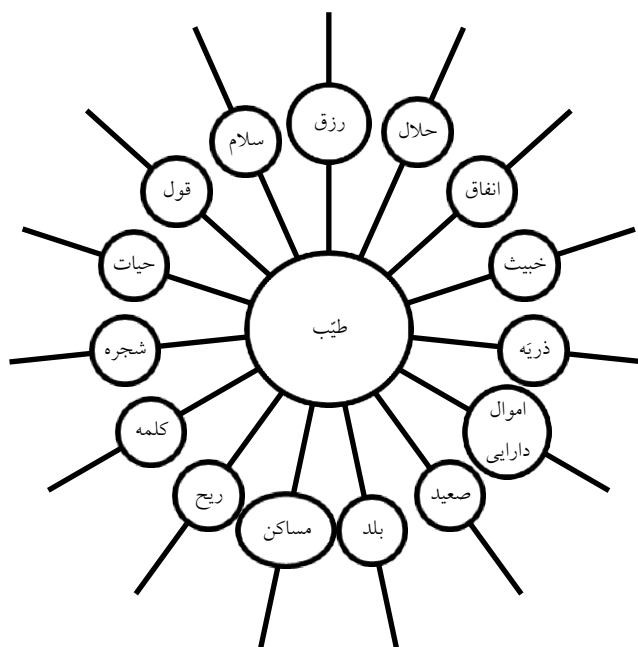
۱. بقره، ۱۶۸-۳۰؛ اعراف، ۱۰-۲۴-۵۴-۵۶-۹۶-۱۲۸؛ مائده، ۶-۳۲؛ جاثیه، ۱۳؛ احزاب، ۷۲ و هود، ۶.

لفظ «طیب»، را باید براساس موصوفی ترجمه نمود که در کنار آن قرار می‌گیرد برای مثال، صفت «طیب» برای انسان، به معنای عاری بودن از پلیدی جهل، فسق و رفتارهای زشت و قبیح و آراسته بودن به زیور علم، ایمان و کردارهای نیک است (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۵، ص ۲۵۸). «قول طیب»، آن کلامی است که از لغو، شتم و خشونت و سایر کدورت‌ها عاری باشد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۳۴۴). از میان مفسران، آیت الله جوادی آملی عنصر «مطلوبیت» را در تعریف طیب مورد توجه خویش قرار داده (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص ۴۰۰-۳۹۹) و علامه طباطبایی عنصر «ملایمت با نفس و طبع» را ذکر می‌کند و می‌نویسد: «کلمه «طیب»، در مقابل کلمه «خبیث» به معنای ملایمت با نفس و طبع هر چیزی را می‌دهد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۶۳۱). گاه مقصود از «طیب»، آن چیزی است که بر طبیعت اولیه خود باشد، بدون اینکه با چیزی که سبب فساد و تیرگی آن است، مخلوط شود» (همان، ج ۱۲، ص ۳۴۴).

علامه طباطبایی رحمته الله علیه بر این باور است که وصف «طیب» برای موصوفی، شایسته و کارآمد است که عاری از هرگونه خلطی باشد که آن را تیره و ناپاک می‌کند و خلوص آن را از بین می‌برد. از مطالب و مستندات ارائه شده، می‌توان نتیجه گرفت که در تعریف واژه «طیب»، لحاظ نمودن دو عنصر مطلوبیت و طبع پسندی (یا ملایمت با طبع و نفس) دارای اهمیت است.

۴-۱. طیب در قرآن کریم

مطابق مفاهیم قرآن کریم واژه طیب، متضاد خبیث است (آل عمران، ۱۷۹). دقت در آیات طیب نشان می‌دهد که این موصوف دارای ارتباطات مستقیم با برخی مفاهیم است که در شکل (۱) آمده است. در نگاهی جامع و دقیق به منظور مدل‌سازی چرخه طیبات، توجه به مفهوم طیب نشان می‌دهد این مفهوم در قرآن کریم با طیبین و طیبات، بلد طیب، رزق طیب، قول طیب، کلمه طیب و حیات طیب ارتباط مستقیم یا هم‌نشینی دارد. همچنین، تدبر در آیات نشان می‌دهد که این ارتباطات را می‌توان در دو بُعد مقدمات طیب و نتایج حاصل از آن طبقه‌بندی کرد. در بُعد مقدمات می‌توان به ارتباط این مفهوم با مفاهیم استخراج و اکتساب، طغیان و سرکشی، مکر و حيله، کرامت، عمل صالح، حوب و گناه، تقوا، ایمان و زمین اشاره کرد.

شکل ۱: شبکه معنایی طیب در قرآن کریم

همچنین در بُعد نتایج، مفهوم طیب با مفاهیم ظلم، نابودی، مغفرت، صراط الحمید، خطوات الشیطان، شکر، نعمت، خوشایند، هلاکت و خواری (هوی)، خُسران، حرام، محصول خوب، حُسن مآب و عدالت و قسط مرتبط است. با بررسی آیات مرتبط با واژه طیب

می‌توان نکاتی را در ارتباط با این مفهوم استخراج کرد که با جمع‌بندی آن می‌توان تعریفی اجمالی از طیب را به صورت ذیل ارائه کرد. «طیب به معنای پاکی و طهارتی است که منطبق با طبع انسان (ساختار فطری و درونی او) ایجاد شده و بدین ترتیب از هرگونه فساد و کدورتی خالی است» (اخوت و چیت‌چیان، ۱۳۹۴).

۲-۴. بلد طیب

واژه «بلد» هم مذکر و هم قابل تأنیث است. «بُلْدَانٌ» جمع «بلد» و «بِلَادٌ»، جمع «بَلْدَةٌ» است (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۷) «بلد»، به هر مکانی از زمین گویند که محدوده آن معین باشد؛ حال چه آن موضع، آباد باشد یا ویران، چه مسکونی باشد یا چه خالی از سکنه (خلیل بن احمد، ۱۴۰۹، ج ۸، ص ۴۲). راغب بلد را بر مکانی خط‌کشی شده و محدود اطلاق می‌کند که سبب انس و الفت میان ساکنان آنجا و اقامت و مسکن دادن آنها در آنجاست و گفته شده که بلد لزوماً به معنای شهر نیست (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۲۲۵). طبق تفاسیر، منظور از بلد طیب، سرزمینی است که دارای زمین خوب باشد؛ به گونه‌ای که بدون رنج و زحمت کشاورز، خیروبرکت می‌دهد و زراعت آن خوب و پرفایده است (طبرسی، ۱۳۶۰، ج ۹، ص ۱۳۸). مرحوم علامه طباطبایی، وصف «بلد» با صفت طیب را، معطوف به پاکیزگی، ملایمت با طبع و حاصلخیزی می‌داند (۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۵۴۹) و آیات قرآن و ویژگی‌های بلد طیب را در حاصلخیزی، فراوانی نعمت، آبادانی و امنیت می‌داند و از مشخصه‌های اساسی و مهم بلد طیب، وجود امنیت در آن است؛ زیرا در صورت فقدان این نعمت بزرگ و با اهمیت، دیگر نعمت‌های مادی یا محقق نمی‌شود یا در صورت وجود، سود و فایده آنچنانی به انسان نخواهد رساند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۰، ص ۳۶۶).

۲-۴. رزق طیب

رزق اسم مصدر و به معنای چیزی است که از آن نفعی حاصل می‌شود (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۰، ص ۱۱۵؛ خلیل بن احمد، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۸۵). «رزق» در فرهنگ قرآن و روایات، به معنای تأمین‌کننده حیات است و بسته به نوع حیات، جنس رزق نیز متفاوت است. به‌دیگر سخن، مطلق اسبابی که موجودند و به تبع آن، انسان برای ادامه حیات خویش به آنها محتاج است، به نام رزق شناخته می‌شود (اخوت و قاسمی، ۱۳۹۳). «رزق طیب» مفهوم وسیعی دارد که هرگونه روزی پاکیزه و دل‌پسندی را شامل می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۳۰)؛ خواه جنبه مادی داشته باشد یا معنوی؛ جنبه فردی داشته باشد یا اجتماعی (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ص ۳۱۶). موجودات از این طریق، به سوی کمال وجودی خویش سوق می‌یابند. واژه رزق حدوداً ۱۳ بار در کنار لفظ «طیب» و مشتقات آن قرار گرفته است. خداوند غیر طیب را روزی نکرده (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴، ص ۲۶۱). در نتیجه، طیب، اساس رزق الهی را شکل داده و مؤلفه اصلی آن به شمار می‌رود (اخوت و چیت‌چیان، ۱۳۹۴).

زندگی صحیح و سعادت‌مندانه آدمی، مبتنی بر دریافت رزق طیب است. ناگفته پیداست که انسان وقتی در زندگی خود به سعادت مطلوبش نائل می‌شود که وسیله ارتزاقش چیزهایی باشد که با طبیعت قوا و جهازاتش سازگار باشد، بنابراین، اگر در موردی، نیاز خود را با چیزی برآورده کند که با طبعش سازگار نیست، نقصی به خود وارد آورده و مجبور است آن نقص را به وسیله دیگر قوای خود متمیم و جبران نماید (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۰۲-۱۰۱). براساس مطالب پیش‌گفته، رزق، موهبتی است نازل شده از جانب خداوند به موجود (به‌ویژه انسان) است که موجب نوعی حیات متناسب با آن رزق برای آن موجود هم در شروع حیات و هم در بقا می‌شود و رزق طیب آن است که برای انسان، بهره‌مندی از خیر و رحمت و نعمت حقیقی را فراهم می‌کند. چنین رزقی در راستای نظام فطری انسان است که باعث دریافت‌های معنوی در او شده و زندگی طیب را برای وی رقم زده و او را به حیات طیبه سوق می‌دهد (اخوت و قاسمی، ۱۳۹۳).

۳-۴. قول طیب

«الْقَوْلُ» به معنای مطلق سخن گفتن و سخن است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۲۶۱؛ قرشی، ۱۳۷۱، ج ۶، ص ۴۵)؛ اما این اثر بر این باور است که عرب، قول را عبارت از همه افعال می‌داند و آن را بر غیر کلام نیز اطلاق می‌کند (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۲۴). قول

اختصاص به انسان ندارد و مختص به زبان نیست و در هر مرحله‌ای از عوالم لاهوت، عقول، ملائکه، حیوان و غیره می‌تواند بروز پیدا کند (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۹، ص ۳۴۰-۳۳۸). برخی بر این باورند که اعتقاد و رأی، استعاره و مجاز از «قول» است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹، ص ۵۴۸). علت اینکه، حقیقت قول، ابراز مقصود و پرده برداشتن از مراد و «ما فی الضمیر» است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۵، ص ۱۲۹). با هر وسیله‌ای که باشد؛ چه به کمک گفتار، چه به واسطه رفتار و حالات انسان که بروز مکنونات قلبی اوست.

۴-۴. کلمه طیبه

«کلام» در لغت به معنای اصوات پشت سر هم که مفهوم و معنایی دارد (فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۵۳۹؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۶۷). اصل واحد در ماده «کلم»، ابراز آنچه در باطن انسان وجود دارد که شامل افکار و نیات انسان می‌شود. این ابراز به هر وسیله‌ای ممکن است باشد و بسته به اشخاص و موضوعات مختلف، متفاوت است. کلمه می‌تواند، سخن لفظی و زبانی باشد (مریم، ۲۶) و بر کلام خداوند متعال نیز قابل اطلاق است (نساء، ۱۶۴). واژه «کلمه» و ساختارهای مختلف آن در قرآن کریم، در مجموع ۴۶ بار به کار رفته است (عبدالباقی، ۱۳۸۵، ص ۷۳۹-۷۳۸) و با طیب هم‌نشین شده است (ابراهیم، ۲۴ و فاطر، ۱۰). مصادیق مختلفی برای «کلمه طیب» ارائه شده است؛ اما در مجموع مراد از این کلم طیب، عقاید حقی است که انسان اعتقاد به آن را زیربنای اعمال خود قرار دهد و قدر یقینی از چنین عقایدی کلمه توحید است که برگشت دیگر اعتقادات حق نیز به آن است. به اعتقاد مرحوم علامه، کلمه طیب‌ای که به شجره طیبیه مثل زده شده، اعتقادات قلبی صحیح (توحید) است که ریشه‌اش در اعماق قلب و در نهاد بشر جای دارد و اخلاق حسنه و عمل صالح فروغ و شاخه‌هایش هستند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۷۲) و صعود «کلمه طیب» به سوی خدای تعالی به وسیله عمل صالح (فاطر، ۱۰) عبارت است از تقرب آن به سوی خدا و چون خداوند، علی‌اعلی و رفیع‌الدرجات است و اعتقاد، قائم به معتقدش می‌باشد، در نتیجه تقرب اعتقاد به خدا، تقرب معتقد نیز هست (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۷، ص ۳۰-۲۸) و نشان می‌دهد «کلمه طیب»، حقیقتی ذومراتب است که ایمان و عمل صالح، سبب دستیابی فرد به مراتب بالاتر آن می‌شود (اخوت و چیت‌چیان، ۱۳۹۴).

بدیهی است برای شکل‌گیری کلمه و قول طیب عقاید و باورهای توحیدی در درون فرد، نیاز به وجود بلد و بستر طیب است؛ زیرا هر بستری به‌طور مستقیم، بر افکار، باورها و رفتار افراد اثر می‌گذارد و انطباق طیب با فطرت آنها را به شیوه زندگی براساس نظام فطری سوق می‌دهد. بستری که طیب نیست، دچار عارضه‌ها و آسیب‌های متعددی مانند گمراهی، جهالت، کفر، بداخلاقی و نظیر اینها می‌شود. به‌طور طبیعی، در چنین بستری، حیات طیبیه افراد با موانع و تهدیدات جدی روبه‌رو است. بنابراین، بلد طیب در درجه اول برای شکل‌گیری عقاید، سلامتی روان فرد و روابط او با دیگران ضروری است و در درجه دوم، برای بروز مکنونات افراد اهمیت دارد (اخوت و قاسمی، ۱۳۹۳).

۴-۵. حیات طیبیه

«حیات»، در مقابل «موت» است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۲۱۱) که از آثار آن رشد، احساس (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۲۶۸) و حرکت است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۳۳۷). علامه طباطبایی نیز حیات را به معنای جان انداختن در چیز و افاضه جان و زندگی به آن دانسته است (۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۱). در قرآن کریم، واژه «حیات» ۷۶ بار به کار رفته (عبدالباقی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۶-۲۸۵) و در آیه ۹۷ نحل در کنار طیب قرار گرفته است. «حیات» یعنی تداوم زندگی انسان به صورتی که حق او باشد؛ پس چون انسان دارای دو جنبه جسمانی و روحانی است، چاره‌ای نیست که غایت هر دو جنبه را لحاظ نموده و هر دو را با هم تأمین کند. غایت جسم انسان و قوای بدنی وی، حفظ اعتدال بدن و جلوگیری از انحراف از مسیر تعادل است. اما سیر و سلوک روح در مسیر روحانی و عقلانی خویش، به سمت رسیدن به کمال و لقای پروردگارش است. این کمال با پاک شدن از پلیدی‌ها و آلودگی‌های ظاهری و باطنی صورت می‌گیرد. سیر در این مسیر، مطلوب عقل است و سیر در طریق حق محسوب می‌شود. به چنین زندگی، حیات طیبیه اطلاق می‌شود. چنین حیاتی تنها به‌وسیله عمل صالح محقق می‌شود که مرحله بعد از ایمان به خدای یکتاست (کشف، ۱۱۰ و عبدالباقی، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۱۵۲) و حیات طیبیه مختص آخرت نیست؛ بلکه با تحقق شرایط در همین عالم حاصل می‌شود؛ زیرا از آنجاکه ایمان و عمل صالح از امور معنوی هستند که در

همین عالم تحقق می‌یابد، به‌ناچار حیات طیبیه مترتب بر ایمان و عمل صالح نیز در همین عالم محقق می‌شود. البته آثار غایی این حیات معنوی در عالم باقی ظهور می‌یابد.

مفسران در تفسیر «حیات طیبیه» موارد متعددی آورده‌اند؛ از جمله روزی حلال، قناعت و رضا دادن به نصیب، رزق روزانه، بهشت (طبرسی، ۱۳۶۰، ج ۱۴، ص ۴۸)؛ اما علامه طباطبایی اشتغال به این مصادیق در تفسیر قرآن را سبب بازماندن انسان از وقوف بر مقاصد و اغراض اصلی آیات کریمه قرآن دانسته است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۷۲). انسان مؤمن در سیر متعالی خویش که با طی مراتب تعالی معنوی، تولدی بعد از تولد می‌یابد، در واقع، مؤید به روحی جدید شده که حیات طیبیه پرتو آن است.

به‌بیان‌دیگر، حیات طیبیه، حیاتی ارتقا یافته و فوق حیات معمولی است که آثار ارزشمندی را برای مؤمن به‌دنبال دارد. درحقیقت، مؤمن در بهره‌برداری از چرخه طبیات حائز روح جدیدی شده که از پرتو آن روح، این حیات و آثارش پدیدار شده است. بنابراین، در فرآیند تحقق حیات طیبیه، وجود انسانی هنگامی به حیات طیبیه رهنمون می‌شود که قابلیت نهفته در روح برای صعود به مرحله بالاتر به فعلیت رسیده باشد (حاجی صادقی و بخشیان، ۱۳۹۳، ص ۱۷۲). علامه در تفسیر آیه ۹۷ نحل بر این باور است که این آیه بر این دلالت دارد که خدای تعالی، مؤمنی را که عمل صالح کند، به حیات جدیدی غیر آن حیاتی که به دیگران نیز داده زنده می‌کند و مقصود این نیست که حیاتش را تغییر می‌دهد. برای مثال، حیات خبیث او را مبدل به حیات طیبی می‌کند که اصل حیات همان حیات عمومی باشد و صفتش را تغییر دهد و این آیه شریفه، نظیر آیه ۱۲۲ سوره انعام است که خدای تعالی حیاتی ابتدایی و جداگانه و جدید به او افزوده می‌فرماید (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۲-۴۹۱).

«ایمان» و «عمل صالح»، معیار رسیدن انسان به حیات طیبیه است و به غیر از این دو معیار، هیچ قید و شرطی نه از نظر سن و سال، نه از نظر نژاد، نه از نظر جنسیت و نه از نظر پایه و رتبه اجتماعی در کار نیست (حاجی صادقی و بخشیان، ۱۳۹۳، ص ۱۷۰). گفتنی است که عمل صالح محدود به برخی از اعمال خاص نیست؛ بلکه چنان مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که تمام فعالیت‌های مثبت و مفید و سازنده را در همه زمینه‌های علمی و فرهنگی و اقتصادی و سیاسی و نظامی و مانند آن شامل می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۱، ص ۳۹۴-۳۸۹). در اینجا عمل صالح، مقید به ایمان شده است و مرحوم علامه نیز قید ایمان را در تحقق عمل صالح برای رسیدن به حیات طیبیه شرط دانسته است. ایشان علت این امر را حیط اثر عمل انسان بی‌ایمان بیان نموده است؛ به‌گونه‌ای که بر عمل او هیچ اثری مترتب نیست (مائده، ۵ و هود، ۱۶؛ طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۱).

به اعتقاد علامه طباطبایی، انسان‌هایی که خداوند به آنها نعمت «حیات طیبیه» می‌بخشد، دارای صفات و ویژگی‌هایی می‌شوند که آنها را از دیگران متمایز می‌کند؛ مانند قدرت یافتن بر احیای حق و ابطال باطل (روم، ۴۷)، چشم بصیرتی که بطلان متاع دنیا و فنای نعمت‌های آن را می‌بیند (مائده، ۶۹)، درک نور، کمال، قوت، عزت، لذت و سروری که نمی‌توان اندازه‌اش را معین کرد و نمی‌توان گفت که چگونه است. خداوند این آثار را بر حیات طیبیه مترتب کرده که آن را مختص به مردم با ایمان و دارای عمل صالح دانسته، حیاتی حقیقی و واقعی و جدید، که خدا آن را به کسانی افزوده می‌فرماید که سزاوارند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۳-۴۹۲).

حیات طیبیه، همان زندگی است که افراد دارای آن هستند. تنها اختلاف به مراتب است نه به عدد؛ بنابراین، اطلاق وصف «طیب» برای حیات، معنای حیات را بدین صورت تغییر می‌دهد: «حیات طیبیه، حیاتی است خالص و عاری از خبثاتی که در آن فساد ایجاد کند یا آثارش را تباہ کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۹۳). با توجه به روایات، حیات طیبیه ناظر بر نشئه دنیا و آخرت است. براساس این، حیات طیبیه در فرآیند طیب، مرحله‌ای است که دنیا را با آخرت پیوند می‌زند و نتیجه و ثمره بلد، کلمه، قول و رزق طیب است. افزون‌بر موضوع یادشده، هر مرتبه‌ای از مراتب رشد، دارای نوعی حیات طیبیه است. این در صورتی است که براساس بلد، کلمه، قول و رزق طیب چرخه حیات طیبیه فرد طی شود. بنابراین، حیات طیبیه عبارت است از مرتبه‌ای که فرد توان دریافت رزق طیب را داشته باشد؛ از این‌رو مراتب حیات طیبیه براساس مراتب برخورداری از رزق طیب تعیین می‌شود و بالاترین درجه حیات طیبیه، مربوط به بالاترین مرتبه رزق یعنی تجلی اسماء الحسنی است (اخوت و چیت‌چیان، ۱۳۹۴، ص ۹۳).

۵. روش‌شناسی پژوهش

معناشناسی این پژوهش در رابطه با مفهوم طیب در قرآن با استفاده از روش‌شناسی‌های علم زبان‌شناسی و روش‌شناسی معناشناسانه توشیهیکو ایزوتسو، دانشمند زبان‌شناس ژاپنی، انجام شده است. او بر این باور است که مفاهیم موجود در قرآن در قالب یک نظام به صورت منظم هستند و یک کل پیچیده و فوق‌العاده منظم را تشکیل می‌دهند که با کشف شبکه معنایی آنها می‌توان درکی صحیح از مفهوم را به دست آورد (ایزوتسو، ۱۳۷۸). برای تحقق این منظور مجموعه گام‌های انجام شده در این پژوهش به شرح ذیل است:

۵-۱. شناخت مطالعات انجام شده

به منظور شناسایی مطالعات انجام شده در حوزه مدیریت اسلامی و سابقه تبیین سازمان طیب با کلیدواژه‌های «مدیریت اسلامی»، «سازمان اسلامی»، «سازمان معنوی»، «سازمان ارزش‌بنیان»، «سازمان فضیلت‌محور»، «سازمان متعالی»، «سازمان ایدئولوژی‌محور»، «سازمان طیب»، «از طریق جستجو در پایگاه‌های داده‌ای (ایرانداک)، (پرتال جامع علوم انسانی)، (پایگاه مجلات تخصصی نور)، (پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی)، (پایگاه اطلاعات نشریات کشور)، (پایگاه مرجع دانش دیگر)^۱ شناسایی و بررسی شدند. با بررسی مطالعات پیشین، مشخص می‌شود که اطلاق صفت طیب به سازمان امری نوآورانه بوده و در سوابق پژوهشی محققان حوزه مدیریت اسلامی کم‌سابقه است.

۵-۲. معناشناسی «طیب» به روش ایزوتسو

واژه «طیب» بر وزن «فَعْل» ۵۰ مرتبه در قرآن کریم در ۲۳ سوره و در قالب ۴۶ آیه، هم در وصف انسان و هم در وصف غیر انسان به کار رفته و متضاد آن خبیث است. براساس این برای تحقق روش‌شناسی ایزوتسو مراحل ذیل انجام شده است:

۱. فهم ابتدایی کلمه (ریشه‌شناسی واژه طیب)؛
۲. شناخت بافت و متنی که واژه در آن قرار گرفته است؛
۳. سعی در فهم معنایی خاص از طریق واژگان متضاد و مترادف؛
۴. پیدا کردن کلمات کلیدی در متن و یا شناخت کلمه کانونی؛
۵. ترسیم و کشف میدان معناشناسی یا حوزه معنایی.

۵-۳. طبقه‌بندی واژگان و تبیین عبارات مرتبط

در این مرحله شبکه معنایی طیب ترسیم شده در سه محور اصلی واژگان با ارتباط مستقیم (۱۵ مورد)، واژگان با ارتباط غیرمستقیم و از جنس مقدمات (۹ مورد) و واژگان با ارتباط غیرمستقیم (۱۴ مورد) و از جنس نتایج طبقه‌بندی شدند. سپس تمام واژه‌ها به طور مجزا بررسی و مطالعه شدند. آیات مرتبط با واژه مرتبط تحلیل شدند و گراف ارتباط آیات با آیه مربوط به کمک نرم‌افزار الکتاب ترسیم شد. برای هر آیه موضوعات مربوط بیان و نظر مفسران معتبر شیعی و انطباق آن با حدیث شروع شد. به این منظور کارشناسان به کمک کارشناس علوم قرآنی در یک بررسی نسبتاً جامع و طی سلسله نشست‌های متعدد در چارچوب «گروه‌های کانونی» شبکه معنایی و گراف‌های ارتباطی ترسیم شده را اعتبارسنجی نمودند.

۵-۴. جمع‌بندی و بیان مفهوم سازمان طیب و جایگاه آن در چرخه طیبات

محتوای تولید شده حاصل از ترسیم شبکه معنایی و طبقه‌بندی واژگان مرتبط و تجزیه و تحلیل نهایی انجام شده و شبکه معنایی و فهم‌های اخذ شده به همراه فرآیندها و نظام‌های تبیین شده پیشین از طیب و خبیث مورد تأیید قرار گرفت و در مواردی هم اصلاح شد. براساس این، مفهوم سازمان طیب و جایگاه آن در چرخه طیبات تبیین شد.

۶. یافته‌های پژوهش

به‌طور خلاصه می‌توان مفاهیم مطرح شده در حوزه شبکه معنایی طیب را به‌صورت ذیل تلخیص نمود:

۱. **بستر:** در واقع، بستر منشأ چیزی است که آن را حمل می‌کند و شرایط سیر آن به‌سوی مقصد را فراهم می‌آورد. برخی مفاهیم قرآنی مرتبط با واژه طیب که از جنس بستر هستند عبارت‌اند از: سرزمین، خاک، اموال و دارایی‌ها، مساکن، شجره و ارض. طبق تعاریف مدیریتی سازمان گروهی از افرادی است که به روشی سازمان‌یافته برای یک هدف با هم به‌صورت مشترک کار می‌کنند.^۱ بنابراین، سازمان به‌عنوان یک بستر رویش، فعالیت و تعالی مفهومی است که با آنچه در آن قرار می‌گیرد کاملاً مرتبط است و هر تغییر و دگرگونی در آن بر افکار، باورها و رفتار افرادی اثر می‌گذارد که در آن قرار می‌گیرند. توقع این است که اگر این بستر طیب باشد، انسان‌ها را به شیوه زندگی براساس نظام فطری سوق دهد.

۲. **مقدمات (رزق):** چرخه حیات در هستی به‌واسطه رزقی مقدماتی تأمین می‌شود و بدون آن هیچ‌گونه حیاتی برای هیچ موجودی وجود نخواهد داشت. حیات انسان نیز به‌واسطه مقدماتی چون رزق تأمین می‌شود. برخی از این مقدمات ناظر به ایجاد بستری برای دریافت رزق است و برخی دیگر ناظر به تأمین رزق متناسب با آن بستر است. مقدماتی که از جنس طیب هستند، باعث فعال شدن طیبات در انسان و جامعه می‌شوند و مقدمات از جنس خبیث به‌عکس عمل می‌کنند. پس در سازمان به‌عنوان بستری در تعامل با مفهوم رزق رعایت این مقدمات سبب فراهم‌سازی زمینه برای طیب شدن سازمان در مراحل مختلف می‌شود و مسیر نیل به حیات طیب را هموار می‌کند. برخی مفاهیم قرآنی مرتبط با واژه طیب، که از جنس مقدمات (رزق) هستند، عبارت‌اند از: نظام تشریح (حلال و حرام)، کرامت، صراط‌الحمید، خطوات‌الشیطان.

۳. **کلمه:** هر بستری براساس یک‌سری باورها و اعتقادات شکل می‌گیرد و از این طریق به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر افکار و باورهای افراد مستقر در بستر اثر می‌گذارد. به‌بیان دیگر، هرگاه مطلبی به‌عنوان باوری درونی مطرح شود، می‌توان از آن به‌عنوان کلمه یاد کرد. کلمه طیب به‌معنای عقاید، افکار و اندیشه‌ها و باورهای ریشه‌داری است که باعث نتایج مطلوب در زندگی می‌شود و حقیقتی ذومراتب است که ایمان و عمل صالح، سبب دستیابی فرد به‌مراتب بالاتر آن می‌شود. برخی مفاهیم قرآنی مرتبط با واژه طیب، که از جنس کلمه هستند، عبارت‌اند از: ایمان، تقوا، مکر و حيله.

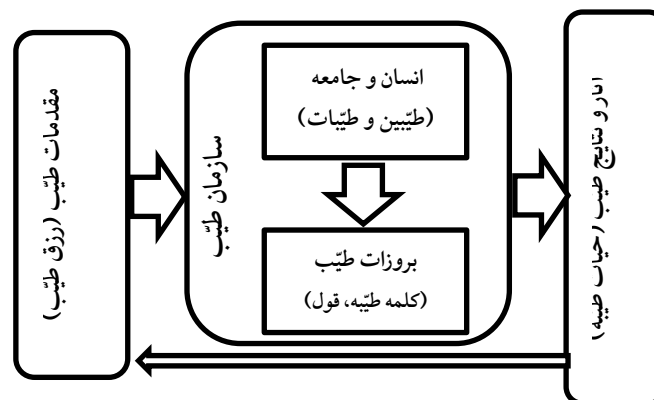
۴. **قول:** در اینجا منظور از قول، حالات یا صفاتی است که برای انسان و جامعه پس از تصرف در طیبات ایجاد می‌شود و بروز پیدا می‌کند؛ البته قول، اختصاص به انسان ندارد؛ بلکه در مفهوم سازمانی آن هم معنادار است. اگر به قول طیب به‌عنوان بروز کلمه طیب توجه نشود، اساساً آن کلمه از طیب بودن ساقط می‌شود. برخی مفاهیم قرآنی مرتبط با واژه طیب، که از جنس قول و بروز رفتارهای ناشی از کلمه هستند، عبارت‌اند از: سلام، انفاق، عمل صالح، شکر، طغیان و سرکشی.

۵. **آثار و نتایج (حیات):** حیات را می‌توان کیفیتی از وجود، شعور و اراده تعبیر کرد که در مقابل موت قرار دارد. مفاهیم قرآنی ذیل، که با واژه طیب ارتباط دارند، ویژگی‌هایی از کیفیت زندگی را مطرح می‌کنند که می‌تواند به‌عنوان آثار و نتایج وجود یا فقدان آن در نظر گرفته شود. مغفرت، دُزیه، نعمت، خوش‌آیند، عدالت/قسط، حُسن مآب، محصول خوب، خبثت، ظلم، خسران، هوی (سقوط)، بیور (نابود شونده) از جمله واژگان مرتبط با حیات است.

۶. **تبیین مدل مفهومی:** تحلیل مفهومی چرخه طیبات، که براساس بررسی دقیق شبکه معنایی مفهوم طیب در قرآن کریم نشان داده شده است، بیان می‌کند که محور طیب فطرت انسان مؤمن است و مفهوم طیب بر ساختار فطری و حیات آخروی وی منطبق است. به‌دیگر سخن، اصلاح فرد و جامعه، در گروی ایجاد شرایط پذیرش و دریافت طیب در بستر وقوع زندگی، کار، فکر و روابط اجتماعی انسان است. با پذیرش این موضوع و با توجه به آنکه سازمان بستر کار و زندگی اجتماعی انسان محسوب می‌شود، سازمان طیب باید برای نیل به مقصود خود، فرآیندی را طی کند تا به سازمان طیب تبدیل شود. بدین ترتیب، سازمان طیب سازمانی است که در مرحله اول باید بستر مناسب برای رشد و شکوفایی خود را فراهم کند. هنگامی که بستر سازمان یا همان «بلد» طیب شد و یا به‌بیان دیگر، همان افراد، قوانین و فرآیندهای سازمانی با اصول و چارچوب‌های طیب هماهنگ شدند، زمینه دریافت رزق طیب را برای خود گسترش می‌دهند. به‌دیگر سخن، رزق الهی

1. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/organization>

بارش مداوم دارد و سازمان طیب یا همان بلد طیب زمینه دریافت مؤثر و بیشتر را فراهم می‌آورد. در مرحله بعد انسان مستقر در سازمان طیب که دارای باور و اندیشه‌های طیب است بروزاتی دارد که بروزات آن شامل «کلمه» و «قول» هر دو طیب هستند. طیب‌سازی «کلمه» و «قول» در سازمان به ایجاد «حیات طیب» در سازمان منجر می‌شود. حیات طیب ایجاد فضایی برای زندگی سازمانی است که در آن هیچ‌گونه خباثتی وجود ندارد. استقرار طیب در مراحل مختلف سازمان به لطف و عنایت الهی اتفاق می‌افتد و رزق الهی سبب فراهم‌سازی زمینه برای طیب شدن سازمان در مراحل مختلف است. پرواضح است که سازمان طیب سازمانی است پویا که در هر بار دریافت آثار و نتایج حیات طیب زمینه دریافت رزق الهی را گسترش می‌دهد.

شکل ۲: مدل مفهومی چرخه طیبات با توجه به نقش سازمان

۷. نتیجه‌گیری

در عالم خلقت، حیات و جامع خیرات در قالب رزق الهی بر تمامی موجودات افزوده می‌شود. سازمان به‌عنوان یک موجودیت زنده قابلیت دریافت این رزق الهی را دارد. انسان و جامعه نیز که در کانون این مدل قرار دارد به‌طور مستقیم متأثر از نحوه بهره‌برداری از رزق الهی است. براساس این مدل، انسان به‌عنوان دریافت‌کننده و تصرف‌کننده رزق الهی، افکار و بروزاتی دارد که به عمل او منجر می‌شود و کیفیت حیات او را رقم می‌زند. افکار و بروزات طیب انسان و وقوع این اعمال در بستر سازمان طیب وجهی از حیات طیب در جامعه خواهد بود. البته حیات طیب ابعاد گسترده‌ای دارد که بخش سازمانی آن در این مدل مدنظر است. طیب بودن بستر یعنی سازمان طیب به‌عنوان یکی از بسترهای عمده حضور انسان باید بتواند به مسائل مرتبط با رشد و کمال انسان و دستیابی او به حیات طیب پاسخ دهد و سازمانی در شأن او ایجاد کند. بنابراین، هدف غایی سازمان طیب تسهیل فرآیند رشد و کمال انسان و فراهم آوردن بستر مناسب جهت به فعلیت رسیدن استعدادها و توانایی‌های اوست و سایر موضوعات در سازمان طیب هدف میانی محسوب می‌شود. از این رو، سازمان طیب افزون‌بر نگرش الهی به انسان و توجه به رشد و تعالی او در فعالیت‌ها و تولیدات خود، نسبت به اصول تعالی بخش مدیریتی نیز متوجه و پایبند بوده و پیوسته درصدد بهبود شرایط و نیل به اهداف میانی خود نیز می‌باشد.

منابع

* قرآن کریم

۱. ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). *النهاية في غريب الحديث و الاثر*. تحقیق محمود محمد طنّاحی. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴). *لسان العرب*. چاپ سوم، بیروت: دار صادر.
۳. اخوت، احمد، و چیت‌چیان، هانی (۱۳۹۴). *معناشناسی طیب و خبیث*. تهران: نشر قرآن و اهل بیت نبوت علیه السلام.
۴. اخوت، احمد، و قاسمی، مریم (۱۳۹۳). *فرایندشناسی طیب*. تهران: نشر قرآن و اهل بیت نبوت علیه السلام.
۵. ایزوتسو، توشیهیکو (۱۳۷۸). *مفاهیم اخلاقی - دینی در قرآن مجید*. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران: نشر و پژوهش فرزانه.
۶. برنر، جرج (۱۳۹۰). *بازگشت به آینده (مدیریت تا ۲۰۹۹)*: راهبردهای مدیریت برای آینده چه می‌کند؟ مترجمان ناصر حمیدی، حمیدرضا معینی اصل. قزوین: سایه‌گستر.
۷. جواد آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *تفسیر تسنیم*. قم: اسراء.
۸. حاجی صادقی، عبدالله و ابوالقاسم بخشیان (۱۳۹۳). «مفهوم‌شناسی و حقیقت‌یابی حیات طیبیه از منظر قرآن». *مجله انسان پژوهی دینی*، ۳۱، ۱۸۵-۱۶۵.
۹. خلیل بن احمد (۱۴۰۹). *العین*. قم: نشر هجرت.
۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲). *مفردات فی غریب القرآن*. تحقیق صفوان عدنان الداودی. چاپ اول، بیروت: انتشارات دارالقلم.
۱۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). *ترجمه تفسیر المیزان*. ترجمه محمدباقر موسوی. قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۲. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰). *مجمع البیان*. چاپ سوم، تهران: ناصرخسرو.
۱۳. طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تحقیق سید احمد حسینی. چاپ سوم، تهران: انتشارات مرتضوی.
۱۴. عبدالباقی، محمدفؤاد (۱۳۸۵). *المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم*. چاپ هفتم، قم: انتشارات اسلامی.
۱۵. فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). *المصباح المنیر*. قم: منشورات دارالرضی.
۱۶. قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*. چاپ ششم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۷. لطیفی، میثم (۱۳۹۰). «روش‌شناسی راهبردهای تدبیر در قرآن کریم: استقرایی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مدیریت اسلامی در دهه اخیر». *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۲(۵)، ۲۵ - ۵۵.
۱۸. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۲). *تفسیر نمونه*. چاپ اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۰. الوانی، سیدمهدی (۱۳۷۰). «نگاهی دیگر به انسان سازمانی معاصر». *مجله مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۱، ۲۵-۳۳.
۲۱. همل، گری و بیل برین (۱۳۸۷). *آینده مدیریت*. ترجمه حسین حسینیان. تهران: نشر فردا.
22. Apello, J. (2011). *Management 3.0. Leading Agile Developers, Developing Agile Leaders*. New Jersey: Addison-Wesley.
23. Denning, St. (2010). *The Leader's Guide to Radical Management. Re-inventing the Workplace for the 21st Century*. Jossey-Bass.
24. Friedman, T. L. (2007). *The world is flat 3.0: A brief history of the twenty-first century*. N.Y.: Picador.
25. Kuzin, D. V. (2021). Rethinking Management of the 21st Century: An Approach to Contemporary Business Education. *Revista Eduweb*, 15(2), 194-207.
26. Mackey, J. & Sisodia, R. (2014). *Conscious Capitalism: Liberating the Heroic Spirit of Business*. Harvard Business Review Press.
27. Nobles, B., & Staley, P. (2010) *Freedom-based Management*.
<http://www.42projects.org/docs/FreedomBasedManagement.pdf>

28. Oswald, A., & Müller, W. (eds). (2017). *Management 4.0. Handbook for Agile Practices*. Kindle Edition.
29. Sharma Neetu (2013). Future trends for human resource management: Challenges and new directions. *International Journal of Management*, 2(3), 397-411.
30. Sharon, C. Bolton (2007). *Dignity in and at work: why it matters*, in Dimensions of Dignity at Work, London: Routledge, P 3.
31. Taleb, N. N. (2012). *Antifragile: Things that gain from disorder* (Vol. 3). Random House Incorporated.
32. Wibowo, S. N. & Harsono, M. . (2021). Managing Organizational Change in Science Phylosophy. *Jurnal Mantik*, 5(2), 907-912.